

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

ĐOÀN THỊ HÀ CHUNG

TRUYỆN KỂ DÂN GIAN
VÙNG BIỂN QUẢNG NINH

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2017

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

ĐOÀN THỊ HÀ CHUNG

TRUYỆN KỂ DÂN GIAN
VÙNG BIỂN QUẢNG NINH

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã ngành: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. NGUYỄN THỊ HUẾ

THÁI NGUYÊN - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đề tài: *Truyện kể dân gian vùng biển Quảng Ninh* là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các tài liệu sử dụng tham khảo đều được trích nguồn đầy đủ và chính xác.

Hạ Long, tháng 5 năm 2017

Tác giả luận văn

Đoàn Thị Hà Chung

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin được gửi lời cảm ơn chân thành và lòng biết ơn sâu sắc đến PGS.TS Nguyễn Thị Huế, người thầy đã tận tâm hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong suốt quá trình nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Tôi xin chân thành cảm ơn các thầy cô trong Khoa Ngữ văn, Đại học Khoa học, các thành viên của Thư viện tỉnh Quảng Ninh, Hội Văn nghệ dân gian tỉnh Quảng Ninh và những bạn bè, đồng nghiệp, người thân đã giúp đỡ và tạo mọi điều kiện thuận lợi cho tôi trong quá trình thực hiện luận văn này.

Hạ Long, ngày.....tháng.....năm 2017

Người viết luận văn

Đoàn Thị Hà Chung

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT	vi
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	2
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu.....	4
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu	4
5. Phạm vi nghiên cứu.....	5
6. Cấu trúc của luận văn.....	6
7. Đóng góp của đề tài.....	6
PHẦN NỘI DUNG	7
Chương 1. KHÁI QUÁT VỀ CÁC HUYỆN VEN BIỂN, HUYỆN ĐẢO QUẢNG NINH VÀ VĂN HỌC DÂN GIAN QUẢNG NINH	7
1.1. Khái quát điều kiện địa lí, dân cư các huyện ven biển, huyện đảo của Quảng Ninh	7
1.1.1. Khái quát về vùng đất Quảng Ninh.....	7
1.1.2. Khái quát điều kiện địa lí, dân cư các huyện ven biển, huyện đảo của Quảng Ninh.....	11
1.2. Khái quát diện mạo văn học dân gian Quảng Ninh	13
1.2.1. Văn học dân gian Quảng Ninh nói chung.....	13
1.2.2. Văn học dân gian vùng biển Quảng Ninh.....	16
Chương 2. ĐẶC ĐIỂM TRUYỆN KỂ DÂN GIAN VÙNG BIỂN QUẢNG NINH	20
2.1. Giới thuyết về truyện kể dân gian.....	20

2.1.1. Khái niệm truyện kể dân gian	20
2.1.2. Khái niệm thần thoại, truyền thuyết và truyện cổ tích.....	21
2.1.3. Hiện trạng và phân loại nguồn truyện kể dân gian vùng biển Quảng Ninh	26
2.2. Nội dung phản ánh trong truyện kể vùng biển Quảng Ninh.....	29
2.2.1. Lí giải sự hình thành các địa danh	29
2.2.2. Ca ngợi những người có công khai phá, kiến tạo nên tên làng, tên xã ở vùng biển Quảng Ninh	36
2.2.3. Ca ngợi lòng yêu nước, ý chí bảo vệ độc lập chủ quyền ở vùng biển Quảng Ninh	40
2.2.4. Phản ánh tín ngưỡng thờ thần biển ở Quảng Ninh	44
2.3. Một số phương diện nghệ thuật	49
2.3.1. Nghệ thuật kết cấu.....	49
2.3.2. Nghệ thuật xây dựng biểu tượng.....	53
2.3.3. Một số motif cơ bản	57
2.3.4. Nghệ thuật xây dựng nhân vật	61
Chương 3. TỪ TRUYỀN THUYẾT DÂN GIAN ĐẾN LỄ HỘI VÙNG BIỂN QUẢNG NINH	63
3.1. Lễ hội và mối quan hệ giữa truyền thuyết - lễ hội	63
3.1.1. Khái niệm Lễ hội.....	63
3.1.2. Mối quan hệ giữa truyền thuyết và lễ hội	65
3.2. Tình hình lễ hội ở các địa phương vùng biển Quảng Ninh.....	66
3.3. Từ truyền thuyết Bà Men đến lễ hội Đền Bà Men.....	68
3.3.1. Truyền thuyết Bà Men	68
3.3.2. Lễ hội Đền bà Men.....	69
3.4. Từ truyền thuyết các vị Tiên Công đến lễ hội Tiên Công	73
3.4.1. Truyền thuyết các vị Tiên Công.....	73
3.4.2. Lễ hội Tiên Công	74

3.5. Từ truyền thuyết Đình Trà Cổ đến lễ hội Đình Trà Cổ	83
3.5.1. Truyền thuyết Đình Trà Cổ.....	83
3.5.2. Lễ hội Đình Trà Cổ	84
KẾT LUẬN	94
TÀI LIỆU THAM KHẢO	96
PHỤ LỤC	

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

Chữ viết tắt	Chữ viết đầy đủ
H	: Hà Nội
Nxb	: Nhà xuất bản
PGS.TS	: Phó giáo sư - tiến sĩ
Ths	: Thạc sĩ
TP	: Thành phố

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Là một quốc gia bán đảo, nằm ven bờ Thái Bình Dương gần với Ấn Độ Dương, từ trong cội nguồn, văn hóa Việt Nam đã thấm đượm và mang những đặc tính, giá trị của môi trường văn hóa biển. Biển là nơi khơi nguồn đồng thời cũng là nơi trở về của những huyền thoại. Từ thuở Lạc Long Quân trừ diệt Ngư Tinh ở vùng biển Đông, rồi hợp duyên với Âu Cơ, sau đó dẫn năm mươi con xuống biển đến thời Hùng Vương thứ mười tám với những bước chân chinh phục biển của Sơn Tinh “*Nước dâng cao bao nhiêu. Núi dâng lên bấy nhiêu*”, người Việt xưa đã bộc lộ tình yêu, sự gắn bó và đức tin dành cho biển. Và như một lẽ tất yếu, một bộ phận truyện kể dân gian vùng biển đã được hình thành, tạo nên sự đa dạng, độc đáo trong kho tàng văn học dân gian Việt Nam.

Nằm trên dải đất cong cong hình chữ S duyên dáng, Quảng Ninh được biết đến với những danh lam thắng cảnh được xếp vào loại đẹp nhất nước ta. Nơi đây không chỉ được thiên nhiên ưu ái với những tài nguyên thiên nhiên khoáng sản, mà nó còn là địa danh gắn liền với nhiều diễn biến lịch sử dân tộc hàng ngàn đời nay. Được thành lập từ năm 1963, tên gọi Quảng Ninh có nguồn gốc từ tên ghép của hai tỉnh Quảng Yên và Hải Ninh cũ. Đây là vùng đất “*tam sơn, tứ thủy, nhất phần điền*”, có núi để tựa, có biển vòng quanh. Với 250 km đường bờ biển và hơn 2000 đảo lớn nhỏ trên vùng vịnh Hạ Long và Bái Tử Long, địa hình và cảnh quan nơi đây đã tạo điều kiện cho số lượng lớn các tác phẩm văn học dân gian ra đời, đặc biệt là truyện kể dân gian vùng biển. Qua quá trình khảo cứu, chúng tôi nhận thấy, đằng sau những con chữ được lưu truyền đến ngày nay là cả lớp trầm tích văn hóa lâu đời, là cả chiều dài lịch sử ghi dấu một cách phong phú đời sống tâm hồn của những người dân vùng biển ngày xưa.

Cùng với sự phát triển toàn diện của đất nước, tư duy về biển đã được nâng lên một tầm cao mới. Thế kỷ XXI được thế giới xem là thế kỷ của đại dương. Nghị quyết số 09 - NQ/TW ngày 9-2-2007 về Chiến lược biển Việt Nam đến năm 2020 nêu rõ “*Quyết tâm phấn đấu đến năm 2020, Việt Nam sẽ trở thành quốc gia mạnh lên từ biển, giàu lên từ biển, đảm bảo vững chắc chủ quyền biên giới quốc gia trên biển, góp phần quan trọng cho đất nước mạnh giàu*”. Trong bối cảnh văn hóa biển đảo Việt Nam đang thu hút sự quan tâm của các nhà khoa học trong nước và quốc tế cùng các tầng lớp nhân dân, việc nghiên cứu các sáng tác văn học dân gian vùng biển càng có ý nghĩa quan trọng, góp phần nâng cao nhận thức về vai trò và tầm vóc của biển đối với người dân qua nhiều thế hệ, trong nhiều khía cạnh của cuộc sống.

Là người được sinh ra và lớn lên ở vùng biển Quảng Ninh, với tình yêu và lòng tự hào, được sự động viên, hướng dẫn của PGS.TS Nguyễn Thị Huệ, chúng tôi lựa chọn đề tài: ***Truyện kể dân gian vùng biển Quảng Ninh*** với hướng nghiên cứu chủ yếu là truyện kể của người Kinh. Việc làm này không chỉ để khảo sát sự ảnh hưởng, dấu ấn của biển trong các sáng tác văn học dân gian của người Quảng Ninh mà hơn thế nữa còn giúp chúng tôi hiểu thêm được đời sống văn hóa, tinh thần phong phú, riêng biệt của những cư dân vùng biển ngày trước. Từ đó, thêm trân quý những di sản mà cha ông đã truyền lại.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Lịch sử nghiên cứu văn học dân gian Việt Nam

Được thử thách qua không gian và thời gian, được gọt dũa qua hàng ngàn, hàng vạn những tác giả vô danh, văn học dân gian Việt Nam đã trở thành thứ tài sản quý báu, là “*những viên ngọc quý*” (Hồ Chí Minh) mà chúng ta luôn cần trân trọng. Ý thức rõ vai trò của văn học dân gian, từ trước đến nay đã có biết bao công trình sưu tầm, nghiên cứu. Đặc biệt với thể loại truyện kể, đây vốn là một thể loại có lịch sử ra đời sớm hơn rất nhiều so với các thể loại khác của văn học dân gian. Có thể kể đến các công trình khởi